

Sammanfattning av CCAC:s riktlinjer om vilda djur i forskning

Bakgrund

Canadian Council on Animal Care, förkortat CCAC, är en kanadensisk organisation som arbetar för att främja välfärden för djur som används i forskning och undervisning.

I mars 2023 publicerade CCAC ett omfattande dokument om forskning på vilda djur, "CCAC guidelines: Wildlife". Dokumentet ger information om åtgärder som kan förfinas för vård och procedurer för vilda djur i forskning.

Sveriges 3R-center har, på uppdrag av Sveriges nationella kommitté för skydd av djur som används för vetenskapliga ändamål, tagit fram en kort sammanfattning av CCAC:s dokument. Sammanfattningen är menad som en hjälp för att enklare kunna navigera i originaldokumentet. I förekommande fall hänvisar vi också läsaren till den lagstiftning som gäller i Sverige.

Här kan du läsa CCAC:s dokument för forskning på vilda djur, "CCAC guidelines: Wildlife" på engelska:

https://ccac.ca/Documents/Standards/Guidelines/CCAC_Guidelines-Wildlife.pdf

På CCAC:s webbplats finns också vanligt förekommande frågor och svar om dokumentet:

https://ccac.ca/Documents/Standards/Guidelines/CCAC_FAQ_on_wildlife.pdf

Utformning och avgränsning

CCAC har i sitt dokument valt att definiera vilda djur som frilevande och infångade vilda vertebrater (specifikt amfibier, reptiler, fåglar samt däggdjur) och bläckfiskar. Vilda djur som har fötts upp i fångenskap eller som har habituerats till fångenskap är inte inkluderade.

I det här sammanhanget räknar CCAC inte heller fisk som vilda djur. I Sverige utförs forskning på fisk för olika syften, till exempel för att studera om det finns läkemedelsrester i vattendrag eller hur evolutionära processer påverkar fiskars beteende och storlek. Det är också vanligt att provfiske utförs för att mäta och följa fiskbestånd i våra svenska vatten. Till följd av sitt syfte klassas provfiske i Sverige

som vetenskaplig forskning och faller då in under djurskyddslagens definition av försöksdjur¹. Övriga medlemsstater i EU ser provfiske som en förvaltningsåtgärd.

CCAC:s dokument är omfattande och berör bland annat experimentdesign, infångande, märkning och frisläppande. Dokumentet är indelat i kapitel med sammanfattande riktlinjer.

I vår sammanfattning har vi valt att samla de kapitel som berör likartade frågor och beskriva dem tillsammans. Till varje del har vi inkluderat en hänvisning till svensk lagstiftning för att ge information om hur CCAC:s riktlinjer kan användas i Sverige.

Vi vill understryka vikten av att all användning av vilda djur i forskning följer svensk lag och gällande föreskrifter, i enlighet med:

- Djurskyddslagen (2018:1192)
- Jaktlagen (1987:259)
- Fiskelagen (1993:787)
- Djurskyddsförordningen (2019:66)
- Jaktförordningen (1987:905)
- Artskyddsförordningen (2007:845)
- Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:9) om försöksdjur, saknr L 150
- Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd (NFS 2002:18) om jakt och statens vilt
- Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd (NFS 2002:20) om vilthägn och inhägnader för handelsträdgårdar m.m. för att förebygga skador av hare.

Kapitel 1–3. Introduktion samt forsknings- och observationsstudier i fält

Kapitel 1–3 i CCAC:s dokument beskriver förutsättningar för att utföra studier i fält, vare sig det handlar om observationer eller mer invasiva metoder. De riktlinjer som anges handlar om att störa djuren så lite som möjligt, att alltid ha djurens välfärd i åtanke och att tydligt motivera varför en studie bör utföras om den riskerar att störa ekosystem eller djurpopulationer.

I dessa kapitel lyfter CCAC vikten av att konsultera en veterinär med erfarenhet av vilda djur när medicinska ingrepp ska utföras. De påpekar också att alla fall av sjukdom och dödsfall ska protokollföras och dokumenteras.

¹ 1 kap. 4 § djurskyddslagen (2018:1192).

För att få bedriva försöksdjursverksamhet i Sverige, vilket inkluderar användning, uppfödning, förvaring och tillhandahållande av försöksdjur, krävs ett verksamhetstillstånd².

I Sverige får inte fritt levande vilda djur som har fångats in användas i djurförsök³. En djurförsöksetisk nämnd kan dock medge undantag från förbudet om det finns vetenskapliga skäl⁴. Särskild hänsyn ska då tas till acklimatisering, karantän, djurhållning och skötsel⁵.

Djurförsök ska enligt lagstiftningen utföras på en godkänd försöksdjursanläggning, men när försök utförs på vilda djur finns många gånger ingen anläggning. Om det finns vetenskapliga skäl kan den regionala djurförsöksetiska nämnden därför medge undantag från detta krav⁶.

I Sverige ska alla uppgifter om sjukdomar och skador som uppkommer under ett försök, samt vilka åtgärder som vidtagits i samband med dessa, dokumenteras och journalföras⁷. En försöksdjursveterinär eller expert ska delta i tillsynen av försöksdjuren vid försök som är av avsevärd svårhetsgrad, om den regionala djurförsöksetiska nämnden har beslutat det samt vid andra försök där veterinären eller experten har bedömt det som lämpligt⁸.

Det finns situationer där studier på fritt levande djur eller förvildade tamdjur inte kräver ett djurförsöksetiskt godkännande. Utförs till exempel observationsstudier utan att djuren fångas in, avlivas, drivs, eller utsätts för andra åtgärder som kan medföra lidande för djuret krävs inget tillstånd⁹.

Kapitel 4–8. Infångande, hantering och invasiva metoder

Kapitel 4–8 i CCAC:s dokument beskriver situationer där de som utför studien på något sätt interagerar med eller hanterar djuren. Dessa situationer innefattar bland annat fasthållning, märkning, provtagning och kirurgi. CCAC skriver att det är viktigt att djuren utsätts för så lite stress och smärta som möjligt. De förklarar vidare att eventuell medicinering i form av lugnande medel eller anestesi måste regleras efter djurets storlek och följa strikta protokoll. Det är viktigt att eventuell märkning i form av telemetri, halsband eller öronmärkning inte påverkar djurens

² 7 kap. 2 § djurskyddslagen (2018:1192).

³ 10 kap. 5 § SJVFS 2019:9.

⁴ 10 kap. 5 § SJVFS 2019:9.

⁵ 10 kap. 5 § SJVFS 2019:9.

⁶ 2 kap. 10 § SJVFS 2019:9.

⁷ 8 kap. 4, 7–8 §§ SJVFS 2019:9.

⁸ 11 kap. 5 § SJVFS 2019:9.

⁹ 2 kap. 19 § SJVFS 2019:9.

rörelsefrihet och möjlighet att utöva naturliga beteenden. Invasiva märkningsmetoder ska bara användas om det inte finns något annat alternativ.

Enligt svensk lagstiftning ska vilda försöksdjur fångas in på ett sådant sätt att de inte utsätts för onödigt lidande¹⁰. Den som fångar djuren ska ha den utbildning och kompetens som krävs för uppgiften¹¹. Utbildningen ska innefatta hantering, olika fångstmetoder inklusive immobilisering och hantering av bifångst, minimering av stress och lidande, frisläppningsmetoder, tillämplig lagstiftning inom artskydd och jakt samt utbildning som är relevant för arten¹². Immobilisering med hjälp av injektionsvapen räknas som jakt och i de fall ett djur fångas in med den metoden måste personen som fångar djuret även ha jägarexamen och vapenlicens för klass 1-vapen¹³.

Djur i försök ska bedövas inför hantering eller ingrepp som riskerar att medföra psykiskt eller fysiskt lidande¹⁴. Trots detta får djurförsök utföras med ofullständig eller utan bedövning om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet eller om bedövningen skulle orsaka mer lidande än försöket i sig¹⁵. Vid behov ska det finnas ett rehabiliteringsprogram som används innan vilda försöksdjur återförs till sin livsmiljö¹⁶. Undantag från bestämmelser kring infångande, smärtlindring och åtgärder för att minimera eventuellt lidande måste beviljas av en regional djurförsöksetisk nämnd och baseras på vetenskapliga skäl¹⁷.

Godkända märkningsmetoder för vilda djur som används i försök anges i 9 kap. 6 § Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om försöksdjur (2019:9). Särskilda bestämmelser för ringmärkning av fåglar finns i 2 kap. 20 § samma föreskrift, samt i 32 § jaktförordningen (1987:905). Märkningsmetoder utöver dessa kan beskrivas i ansökan om etiskt godkännande till den regionala djurförsöksetiska nämnden.

Kapitel 9–11. Transport, hållande och bedömning av djurvälstånd

I kapitel 9–11 poängterar CCAC att skötsel, transport och hållande av vilda djur måste ske med djurets fysiska och mentala välfärd och hälsa i fokus. Vid användning av djur i forskning är det av största vikt att minimera stress, obehag,

¹⁰ 7 kap. 8 § djurskyddslagen (2018:1192).

¹¹ 7 kap. 8 § djurskyddslagen (2018:1192).

¹² 6 kap. 12 § SJVFS 2019:9.

¹³ 21 § NFS 2002:18.

¹⁴ 7 kap. 29 § djurskyddsförordningen (2019:66).

¹⁵ 7 kap. 29 § djurskyddsförordningen (2019:66).

¹⁶ 11 kap. 20 § SJVFS 2019:9.

¹⁷ 7 kap. 17 § SJVFS 2019:9.

skador och lidande. Det är viktigt att de som utför försöket konsulterar relevant och uppdaterad kunskap om behov, vanor och beteenden hos den djurart de hanterar.

CCAC beskriver vidare att i de fall försök inkluderar hållande av djur i upp till 24 timmar måste föda, vatten och bomaterial vara anpassat för arten och tiden de planeras att hållas. Vid hållande av djur som förväntas pågå i mer än 24 timmar poängterar de dessutom vikten av adekvat berikning och, när det rör sig om par- eller grupplevande djur, social kontakt.

CCAC förklarar att när man gör en välfärdsbedömning av vilda djur som används i försök ska den vara välplanerad och anpassad efter såväl djurart som typ av försök. Det är viktigt välfärdsbedömningen inte tillför djuren ytterligare stress och lidande.

Svensk lagstiftning anger att försöksdjur ska ha tillgång till foder och vatten som är anpassat för djuren och som är av god kvalitet¹⁸. Försöksledaren ansvarar för att det finns en instruktion om hur tillsyn under försöket ska utföras, att personalen känner till försökets slutpunkt och avbrytningspunkt samt hur man bedömer djurets eventuella lidande och dokumenterar detta¹⁹. Det är även försöksledarens ansvar att se till att allt onödigt lidande förhindras och i förekommande fall stoppas²⁰. I de fall det finns oklarheter i bedömningen av onödigt lidande ska en veterinär eller expert tillfrågas²¹. Skulle veterinären eller experten ha en annan åsikt än försöksledaren ska detta antecknas i journalen²².

I Sverige definierar jaktlagen vilt som alla vilda fåglar och däggdjur²³. För att vilt ska få hållas i hägn krävs särskilt tillstånd från Länsstyrelsen²⁴. Bestämmelser kring hållande av vilt finns i jaktlagen (1987:259), jaktförordningen (1987:905), samt Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd (2002:20) om vilthägn och inhägnader för handelsträdgårdar m.m. för att förebygga skador av hare. Fångstplatser för vilda djur ska ha lämpliga och tillräckliga transportbehållare och transportmedel om ett försöksdjur måste flyttas för undersökning eller behandling²⁵.

Kapitel 12–13. Frisläppning och avlivning

I kapitel 12–13 behandlar CCAC bland annat frisläppning. De betonar individernas välfärd och chans till överlevnad, liksom vikten av att vilda djur ska återföras till habitat och miljöer där de inte kan påverka ekosystem eller andra djurpopulationer.

¹⁸ 16 kap. 25 § SJVFS 2019:9.

¹⁹ 11 kap. 1 § SJVFS 2019:9.

²⁰ 11 kap. 2 § SJVFS 2019:9.

²¹ 11 kap. 2 § SJVFS 2019:9.

²² 11 kap. 2 § SJVFS 2019:9.

²³ 2 § jaktlagen (1987:259).

²⁴ 41 § jaktförordningen (1987:905).

²⁵ 10 kap. 6 § SJVFS 2019:9.

Aspekter så som återintroducering till sociala grupper, sjukdomstillstånd och parningsmöjligheter är exempel på faktorer som kan påverka hur ett djur bör släppas tillbaka i det vilda. När man planerar försöket är det viktigt att tänka på genomförande av fångst, transport och frisläppning för att skapa så goda förutsättningar som möjligt vad gäller djurets chans till överlevnad.

CCAC nämner också att det är viktigt att tänka på djurvälferden vid avlivning. Om ett djur i slutskedet av ett försök måste avlivas är det viktigt att man minimerar risken för smärta och obehag och att en lämplig metod används. Det är också viktigt att tänka på att metodvalet inte ska påverka ekosystem och övrigt djurliv, vilket det till exempel kan göra vid användning av kemikalier, antibiotika eller opioider. Dessa ämnen ska alltid hanteras och förvaras på ett sådant sätt att de inte riskerar att hamna i naturen. Läkemedelsrester och andra substanser kan också finnas i det avlivade djuret som då ska destrueras på ett lämpligt sätt.

I Sverige anger lagstiftningen att försöksdjur får återföras till ett habitat som lämpar sig för arten under förutsättning att djurets hälsotillstånd tillåter det, att största möjliga ansträngning har gjorts för att värna om försöksdjurets välbefinnande, samt att det inte innebär någon fara för folkhälsan, djurhälsan eller miljön²⁶. Särskilda bestämmelser gällande avlivningsmetod för olika djurslag finns i 12 kap. Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om försöksdjur (2019:9) samt i Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd om jakt och statens vilt (2002:18).

²⁶ 11 kap. 17 § SJVFS 2019:9.